פרשת ויצא

פרק כח (י) וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה׃ **(יא)** וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא׃ **(יב)** וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ׃

רש"י

כח:י ויצא יעקב מבאר שבע - לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה, ולמה הזכיר יציאתו, אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם, שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה, יצא משם פנה הודה[78] פנה זיוה פנה הדרה וכן (רות א ז) ותצא מן המקום, האמור בנעמי ורות׃

כח:יא ויפגע במקום - לא הזכיר הכתוב באיזה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר, הוא הר המוריה שנאמר בו (לעיל כב ד) וירא את המקום מרחוק׃

ויפגע - כמו (יהושע טז ז) ופגע ביריחו, (שם יט יא) ופגע בדבשת. ורבותינו פירשו לשון תפלה כמו (ירמיה ז טז) ואל תפגע בי, ולמדנו שתקן תפלת ערבית. ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל, ללמדך שקפצה לו הארץ, כמו שמפורש בפרק גיד הנשה (חולין צא ב)׃

כי בא השמש - היה לו לכתוב ויבא השמש. כי בא השמש, משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם׃

וישם מראשותיו - עשאן כמין מרזב סביב לראשו שהיה ירא מפני חיות רעות. התחילו מריבות זו עם זו, זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו[79] , וזאת אומרת עלי יניח, מיד עשאן הקדוש ברוך הוא אבן אחת, וזהו שנאמר (פסוק יח) ויקח את האבן אשר שם מראשותיו׃

וישכב במקום ההוא - לשון מיעוט באותו מקום שכב, אבל ארבע עשרה שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה, שהיה עוסק בתורה׃

כח:יב עולים ויורדים - עולים תחלה ואחר כך יורדים, מלאכים שליוהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע, וירדו מלאכי חוצה לארץ ללותו׃

רמב"ן

כח:יב חלום הסולם – השגחת ה' על יעקב שלא ביד המלאכים

והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו - הראהו בחלום הנבואה כי כל הנעשה בארץ נעשה על ידי המלאכים והכל בגזרת עליון עליהם, כי מלאכי אלהים אשר שלח ה' להתהלך בארץ לא יעשו קטנה או גדולה עד שובם להתיצב על אדון כל הארץ לאמר לפניו התהלכנו בארץ והנה יושבת בשלוה או מלאה חרב ודם, והוא יצוה עליהם לשוב לרדת בארץ ולעשות דברו׃

והראהו כי הוא יתברך נצב על הסלם ומבטיחו ליעקב בהבטחה גדולה, להודיע שהוא לא יהיה ביד המלאכים אבל יהיה חלק ה' ויהיה עמו תמיד, כמו שאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך, כי מעלתו גדולה משאר הצדיקים שנאמר בהם (תהלים צא יא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך׃

ועל דעת רבי אליעזר הגדול (פרקי דר"א לה) היתה זאת המראה כענין בין הבתרים לאברם, כי הראהו ממשלת ארבע מלכיות ומעלתם וירידתם, וזה טעם "מלאכי אלהים" כמו שנאמר בדניאל (י כ, יג) שר מלכות יון, ושר מלכות פרס, והבטיחו כי הוא יתעלה יהיה עמו בכל אשר ילך ביניהם וישמרנו ויצילנו מידם. אמרו (שם בפדר"א) הראה לו הקדוש ברוך הוא ארבע מלכיות מושלן ואבדן, הראהו שר מלכות בבל עולה שבעים עוקים ויורד, והראהו שר מלכות מדי עולה חמישים ושנים עוקים ויורד, והראהו שר מלכות יון עולה מאה ושמונים עוקים ויורד, והראהו שר מלכות אדום עולה ואינו יורד, אמר לו יעקב אך אל שאול תורד (ישעיה יד טו), אמר לו הקדוש ברוך הוא אם תגביה כנשר וגו' (עובדיה א ד)׃

גור אריה

78 שלוש השפעות הצדיק על עירו (על "פנה הודה, זיוה והדרה") **פנה הודה וכו'.** ונראה שמזכיר ג' דברים לפי שהצדיק בעיר מדריך האנשים בקרבה ביראת שמים, שהוא מצות עשה ולא תעשה, והם מצות השם יתברך. והשני - שהוא משכיל אותם בחכמה. והשלישי - ללמד אותם מדות טובות והגונות הנזכרים במסכת אבות, והדומים לאלו המדות טובות והישרות. וכנגד הראשון אומר 'פנה הודה', כי ההוד הוא לשון שבח, כמו "הודו לה'" (תהלים קלו, א), ועל האיש שהוא ירא אלהים נאמר עליו שראוי לשבח אותו, כמו שנאמר (משלי לא, ל) "יראת ה' היא תתהלל", ויראת ה' הוא לו שבח בודאי. וכנגד החכמה שהוא מלמד אותם נאמר 'פנה זיוה' הנאמר על החכמה שהיא זיו, כדאמרינן בפרק מי שהחשיך (שבת קנו.) 'מאן דאתילד בד' בשבת יהא גבר חכים ונהיר', ופירש"י 'גבר זיותנא'. וכן "חכמת אדם תאיר פניו" (קהלת ח, א). 'הדרה' הוא רמז על המדות המשובחות שהם תפארת לעושיה, כדאמרינן (אבות פ"ב מ"א) 'איזה דרך יבחר לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה'׃

79 מריבת האבנים ומעלת יעקב (על "עלי יניח צדיק את ראשו") **עלי יניח צדיק את ראשו.** אף על גב דהיה עושה אותם כמין מרזב לשמור אותו מן חיות רעות, מכל מקום היה סומך ראשו על אחת מן האבנים. ואם תאמר מה ריב היה לאבנים שאין בהם דעת, כך שואלים בני אדם, ולא ידעו אלו בני אדם דעת חכמים (חולין צא ע"ב), ואכתוב אלו דברים. והנה אם היה המריבה לאלו האבנים בלי ענין ובלי סבה - היה קשה מה ענין המריבה, אבל המריבה היתה לסבה גדולה, כמו שאמרנו ; דע כי מעלת יעקב מעלה נפרדת ומיוחדת מאוד, ידוע לחכמים ולמשכילים בחכמה שהיה קדוש ונבדל מכל עניני העולם, ולפיכך נאמר אצלו (ישעיה כט, כג) "והקדישו את קדוש יעקב", נקרא השם יתברך "קדוש יעקב" על שם שהיה יעקב הקדוש והנבדל, ודבר זה ידוע למשכילים

(יג) וְהִנֵּה יְקֹוָק נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְקֹוָק אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ׃ (יד) וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ׃ (טו) וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֶזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ׃ (טז) וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ יְקֹוָק בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי׃

רש"י

כח:יג ואלהי יצחק - אף על פי שלא מצינו במקרא שייחד הקדוש ברוך הוא שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני, משום שנאמר (איוב טו טו) הן בקדושיו לא יאמין, כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא היה בבית, והרי הוא כמת, ויצר הרע פסק ממנו׃

שכב עליה - קיפל הקדוש ברוך הוא כל ארץ ישראל תחתיו, רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו׃

כח:טו דברתי לך - לצרכך ועליך, מה שהבטחתי לאברהם על זרעו, לך הבטחתיו ולא לעשו, שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע, אלא כי ביצחק, ולא כל יצחק. וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דיבור, משמשים לשון על, וזה יוכיח, שהרי עם יעקב לא דיבר קודם לכן׃

כח:טז ואנכי לא ידעתי - שאילו ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה׃

גור אריה

בענין יעקב. ודבר שהוא קדוש ונבדל הוא דבר שלא יתחלק, והוא אחד, כאשר ידוע לחכמים. וידוע כי יעקב עיקר האחדות, ולפיכך אמרו בני יעקב אל יעקב 'כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבבינו אלא אחד' (פסחים נו.). ומפני זה היה המחלוקת של האבנים, כי דבר שהוא נבדל הוא אחד מכל צד, ולא יצטרף אליו רבוי כלל רק אחדות, לכך היה המריבה 'עלי יניח צדיק את ראשו'׃

והבן למה היה רוצים שיניח הצדיק את הראש, כי שם הנשמה של יעקב קדושה ונבדלת, ואין ראוי לה רק דבר אחד כמו שראוי לדבר שהוא שכלי, והשכלי הוא מתייחס ומצטרף אל כל החלקים הפרטים בענין אחד, שאינו מחולק השכלי להיות מתייחס אל זה במקצת ואל זה בקצת, שאם כן היה מתחלק, ואין חלוק ורבוי בשכלי, רק אחדות גמור, ולכך מצטרף אל אחד, ולא אל רבוי. ובשביל כך היה מריבה, כי היה כאן רבוי גשמיים - הם האבנים - אשר הניח תחת מראשותיו, שזה אמר 'עלי יניח צדיק את ראשו' כי הדבר השכלי יש בו אחדות ואין בו רבוי, וכאן מפני רבוי האבנים היה מחלוקת. אבל בדבר שהוא גשמי שייך שפיר רבוי, כי הגשם מתרבה. ולפיכך עשאן הקדוש ברוך הוא אחד, כי השכל מצטרף אל רבוי הפרטים במה שהם דבר אחד, לכך נבלעו כאחד, ואז היו מצטרפים תחת ראש יעקב. ובין שתאמר כי כך היה בפועל שנעשו כל האבנים אבן אחד, ודבר זה אין פלא ואין ראוי להפליא על זה, ובין שנאמר שבעת המראה היו אבן אחד כאשר עלה יעקב במעלתו, ואחר כך חזר להיות [כמו] (כמ) בראשונה, כמו הרבה נסים שהיה המטה לנחש (שמות ד, ג) שחזר לקדמותו (שם שם ד), אין הפרש. ואף על גב כי מה שכתב "ויקח האבן" אחר שהקיץ משנתו, מפני שהיו אבן אחת כשהיו מראשותיו - קרא אותם על שם זה׃

[ומעתה אל יקשה לך שאין דעת באבנים לומר 'עלי יניח צדיק ראשו', שאם היה הדבר הזה שהיו חולקים מצד הבחירה על ידי שכל בלבד - היה זה קשיא הרי אין דעת וחכמה באבנים, אבל אין הדבר כך, רק מה שהיו האבנים אומרים 'עלי יניח צדיק ראשו' בשביל ריבוי האבנים מצד עצמם, שאמר כל אחד 'עלי יניח צדיק ראשו', ודבר כזה נעשה אף בדבר שהוא בלתי בעל שכל, כמו כל הדברים הטבעים פועלים לפי טבעם, אף אם אין בהם דעת. וכך תאמר גם כן שהיו פועלים אלו אבנים, אחר שכך ראוי לפי הענין אשר ראוי ליעקב, ואין חילוק בזה - שהדברים הטבעים פועלים בטבע מה שראוי להם, ופעולה זאת הוא שלא בטבע, כי באותו לילה כל מעשיו ופעולותיו היו למעלה מן הטבע, לכך היו האבנים פועלים באשר ראוי בפעולה בלתי טבעית, כי כן היה ענין יעקב באותו לילה ענין בלתי טבעי׃

ודע, כי יעקב מיוחד מכל האבות נבדל מן החומר ומן הגוף, שלכך נקרא "קדוש", ולפיכך באותה לילה כאשר הגיע יעקב אל מעלתו זאת, כאשר הניח אבנים תחת מראשותיו, אשר שם הנשמה הנבדלת, הנה כל אבן אומר 'עלי יניח צדיק ראשו', כי מאחר שיעקב מעלתו אלקית נבדלת בלתי מתחלקת, לא יצטרף אליו דבר מחולק. ולומר לך, כי דברים שמצטרף יעקב עליהם עד ששמו חל עליהם, והם נושאים לו, מפני שיעקב קדוש, אי אפשר שיהיו מצטרפין לו בדרך חילוק. וגם אין לומר שיהיה מצטרף אליו דבר אחר, שאין דבר שהוא אחד בעולם הזה, רק ליעקב היה מעלה זאת בפרט, ולפיכך בני יעקב שהם מצטרפים אל יעקב, ושם יעקב חל עליהם, הם גם כן אחד, שאין חילוק בהם׃

כלל הדבר, כל מה ששם יעקב מצטרף לו - נעשה אחד, וזהו שהאבנים אשר הם מצטרפים אל יעקב, והם נושאים את ראשו, ויעקב מצטרף להם - היה כל אחד אומר 'עלי יניח צדיק ראשו', כי הדבר הנבדל אין בו חילוק, וכל החלקים יש להם צירוף אליו [ב] ראש, ולפיכך היה מריבה ביניהם עד שנבלעו כאחד, ואז מצטרפין תחת יעקב, וכל אשר שמו נקרא עליו הוא אחד. ופירוש זה ברור, ועוד יש להעמיק בזה]׃

וזהו שדרשו רבותינו ז"ל (חולין צא ע"ב) כתיב "ויקח מאבני המקום", ולבסוף כתיב (פסוק יח) "ויקח את האבן", אלא התחילו מריבות וכו'. ויש מפרשים (ראב"ע, רד"ק) מאי "מאבני המקום" 'אחד מאבני המקום'. ואלו האנשים מצאו תורה של הפקר לפרש בה כרצונם, כי אף הדיוט אינו מדבר כדברים האלו,

(יז) וַיִּירָא וַיֹּאמֶר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם׃ (יח) וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ׃ (יט) וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃

רש"י

כח:יז כי אם בית אלהים[80] **-** אמר רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצע שיפועו מגיע כנגד בית המקדש, שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה, וירושלים בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימין, ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין בגבול שבין בנימין ובין בני יוסף, נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שיפועו נגד ירושלים. וכלפי שאמרו רבותינו שאמר הקדוש ברוך הוא צדיק זה בא

רמב"ן

כח:יז "שער השמים" – מקום המקדש ובית אל

כי אם בית אלהים וזה שער השמים - הוא בית המקדש שהוא שער לעלות משם התפלות והקרבנות לשמים. וכתב רש"י אמר רבי אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא (ב"ר סט ה), הסולם הזה עומד בבאר שבע, ושיפועו מגיע עד בית המקדש, שבאר שבע עומד בדרומו של יהודה, וירושלם בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימין,

גור אריה

דמאחר שלא לקח רק אבן אחד - לא הוי ליה למכתב רק 'ויקח אבן', כי אחר שלקח אבן יחידי - מה לו לכתוב ולהשתתף אותו עם שאר אבני המקום לכתוב "מאבני", אבל אם רבים לקח, מרבים - שייך בו "מאבני המקום", כי לקח מקצת אבנים, כי רבים מרבים הם "מאבני המקום", אבל אבן יחידי - אין זה מקצת, ודבר זה ברור למשכיל, רק מפני שרדפו אחר פשט הכתוב נהגו בתורה הפקר׃

אבל חכמי האמת פירשו האמת, כי ר' יצחק פירש כן כי נתקבצו כל האבנים אל מקום אחד, זה אומר 'עלי יניח צדיק את ראשו', ולפי פירוש רבי יצחק "ויקח את האבן אשר שם מראשותיו" - כי כל אחת ואחת היה תחת מראשותיו, וכאילו לא היה רק אחד מראשותיו, שהרי כל אחד ואחד היה רוצה להיות תחת מראשותיו, כי כבר ידעת מה שרמזנו כי כלם הם פונים אליו, ולפיכך כל אחת אומרת 'עלי יניח צדיק את ראשו' כי הוא משותף לכל, וזהו "האבן אשר שם מראשותיו". והברייתא מסיק כי 'נבלעו באחת', ושתיהן אמת למבין דבר זה כמו שפרשנו, כי מצד אחדותו של יעקב אין מצרף אליו רק אחדות, ולפיכך האבנים נעשים אליו אחד, אף על גב שאין דעת בהם, כיון שאין ראוי הרבוי מצד עצמו ליעקב, לכך היה המריבה אף על גב שאין דעת בהם, ונעשו אחד׃

הוכרחתי לכתוב דברים אלו להראות לאנשים עורי לב, אשר שמים דברים אשר הם כבשונו של עולם - לדברי תוהו, כאילו אין בהם ממש, ודבריהם אשר הם תפל בלי טעם וריח - לדברים אשר הם ברומו של עולם, כי איך לא יביטו אל המראה הגדול שהתורה פירשה כי לקח "מאבני המקום", כי מה לנו בזה, רק כל דבור ודבור במראה הזה הוא דבר מופלא. ואל תחשוב כי הדברים אשר נתבארו למעלה הם שורש ועיקר הדבר, רק הם התחלה למבין קצת מעט מה שאפשר למתחילים, כענין ברוך הנותן חכמה לחכימין. ודיין האמת אשר היינו כעורים ממשמשים בצהרים (ר' דברים כח, כט)׃

עוד דע אתה אם תחפש דברי חכמים כמטמוניות אז תמצא אוצר כלי חמדה אשר אצרו במטמוניהם, ואיש הפתי חושב אך דברי דרשה הם, לא אמרו כך אלא להרחבת הלשון, ואתה לא תחשוב כן, רק כי כל דבר מדבריהם שורש התורה. ומפני כי ידעו רז"ל במעלת יעקב כאשר הוא שורש החבור והתאחדות, והנה הוא דומה יעקב ל"בריח התיכון המבריח מן הקצה אל הקצה" (ר' שמות כו, כח) לעשות הכל אחד. והוא שרמזו רז"ל (תנחומא תרומה, ט) הבריח התיכון ירד עם יעקב למצרים. ולפיכך מעלת יעקב הוא התאחדות באחדות, לכך האבנים אשר לקח נבלעו כאחת ונעשה אחד, כי הוא המאחד אותם בעבור הטעם אשר רמזנו לך למעלה, כי יעקב קדוש נבדל במעלתו, והנבדל הוא אחד בודאי, לפי שהוא שכל בלבד. ומפני כי מראה שראה יעקב מראה אלהים היה, ולפיכך היה מורה על עצם מעלתו ורוממתו אשר יש ביעקב, ולפיכך האבנים אשר מראשותיו נבלעו באחת להורות על עצם מעלת יעקב, כמו שאמרנו לך. ומתחלה היה המריבה, כי אין דבר שהוא אחד מצטרף לשני דברים, שאינו מתחלק כהחלק הגשם, ולפיכך היה המריבה - עלי יניח צדיק ראש הקדוש הנבדל הזה׃

80 הסולם ו"בית אלהים" (על "שיפועו מגיע עד בית המקדש") **(יז) אמר ר' אליעזר וכו'.** פירוש כי "בית אלהים" אינו נאמר אלא על בית המקדש, והכא מאי "בית אלהים" איכא, ותירץ 'אמר ר' אליעזר וכו'', ויהיה "בית אלהים" על השיפוע, שהוא מכוון נגד בית אלהים, שהוא בית המקדש. ומה שאמר 'רגליו היו עומדות בבאר שבע וכו'', זה מוכח מן הכתוב (פסוק ו) "ויצא יעקב מבאר שבע", "ויפגע במקום" הוא בית המקדש (רש"י פסוק יא), "וילן שם" הוא בית אל ששם לן (פסוק יט). וקשה מאי קדושתו של אמצע הסולם שהיה הבית המקדש מכוון כנגדו, בשלמא ראש הסולם או רגלי הסולם במקום שהסולם שם עומד - יש קדושה, אבל במקום אמצע הסולם מאי חשיבות איכא (קושית הרמב"ן), ויראה כי דעת רש"י ז"ל שהוא סובר כי ראוי להיות בית המקדש תחת אמצע הסולם נגד בית המקדש שלמעלה, כי בזה האופן היה הסולם נתון בשוה בין בית המקדש שלמעלה ובין בית המקדש שלמטה, שאם היה ראש הסולם נגד בית המקדש היה עומד התחלת הסולם למטה - רחוק מן בית המקדש. ואם היה רגלי הסולם בבית המקדש, היה רחוק הסולם למעלה ממקום בית המקדש שלמעלה, וראוי שיהיה הסולם בין שניהם, שיהיה מן בית המקדש עד הסולם למטה כמו למעלה, ולמעלה כמו למטה, וזה לא יתכן אלא אם נאמר כי אמצע הסולם היה נגד בית המקדש, והשתא היה רחוק בין למעלה ובין למטה כמו חצי הסולם, והשתא הסולם בין שניהם בשוה כמו שראוי. כי הסולם היה לעלות מן בית המקדש של מטה לבית המקדש של מעלה, ומן בית המקדש של מעלה לרדת למטה, וראוי שיהיה הסולם עומד בין שניהם בשוה, כך הוא דעת הרש"י. ועוד יש לומר שדעת רש"י שראוי שיהיה בית המקדש תחת אמצע הסולם - והוא שפוע הסולם, וזה כי הסולם היה עומד בארץ וראשו בשמים (פסוק יב) לומר כי העולם התחתון קשור בעליונים, ועולים השמימה כסולם הזה שיש מדריגות בה, כן יש מדריגות מן הארץ עד השמים. והנה לא היתה הסולם עומד בשוה להודיע לך דבר עמוק מאוד, וזה כי העליונים הם יותר במעלה ובמדריגה מן התחתונים, לכך היתה הסולם במדריגות עולה מן התחתונים לעליונים. והעליונים שהם מתרוממים מן התחתונים - היינו מצד ההבדל שביניהם, ואינם מתדמים במין אבל הם נבדלים זה מזה, לכך היתה עליות הסולם אינו עולה בשוה רק מצד לצד, יורה זה על חלוף הצדדים, כי התרוממות [העליונים מן התחתונים] (התחתונים מן העליונים) במה שהם מחולקים נבדלים. אמנם בית המקדש במה שהוא בית וועד השכינה, ושם יבא האדם לעבוד את ה' (דברים יב, יא), יש בו שני הצדדים - מתיחס לעליונים ותחתונים, והכל שוים בו, ולא יאמרו העליונים 'לנו הוא זה' במה שרשות בני אדם בו, ולא יאמרו בני אדם 'לנו הוא זה' במה שהוא

גור אריה

מקדש ה', ולכך ראוי שיהיה בית המקדש עומד תחת אמצע שפוע הסולם, שהסולם הוא התחלפות בין עליונים לתחתונים הולך מצד אל צד, ובית המקדש כלול משניהם תחת אמצע הסולם, ולפיכך ראוי ונכון שיהיה בית המקדש תחת אמצע הסולם:

ומסתייעא לן דבר זה ממאמר קדישין עליונים (עפ"י דניאל ד, יד), מאן מלאכי אלהים רבנן (נדרים כ ע"ב), דבפרק קמא דכתובות (ה.) אמרו גדול מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאילו שמים וארץ נברא ביד אחת, שנאמר (ישעיה מח, יג) "אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים", ואילו במקדש כתיב (שמות טו, יז) "מקדש ה' כוננו ידיך". והנה הורו בזה כי העליונים [והתחתונים] נבדלים זה מזה ומתחלקים זה מזה, ובשביל שהם נבדלים זה מזה, אין אחד הכל, ולפיכך נברא שמים ביד ימין וארץ נבראת ביד שמאל, כי סתם יד הוא שמאל (מנחות לז.), וכמו שיש חלוף צד בין ימין ושמאל, והימין יותר משובח במה שיש לה כח ימין, כך העליונים נבדלים מן התחתונים, והבדל שלהם שיש להם יותר מעלה ומדריגה. ואילו בית המקדש נברא בשתי ידים במה שהוא כולל הכל, והוא החבור בין עליונים ותחתונים, ראוי שיהיה נברא בשתי ידים, שהידים הם מורים על חלוק והבדל צד, ואילו בית המקדש יש בו כח הכל כמו שנתבאר, שהוא הוועד בין עליונים ותחתונים, והיה ראוי שיהיה בית המקדש תחת אמצע השפוע:

ומה שרגלי הסולם היו עומדים בבאר שבע והראש בבית אל, זהו מפני כי באר שבע הוא מקום משובח בארץ לקבל ברכה, כמו שראוי לתחתונים שהם מקבלים ברכה, והיתה שם ברכה רובצת תחת (עפ"י בראשית מט, כה), ולפיכך היה שם ברכה של בארות, שהיה התהום והמקור מתברך, וזהו ברכה רובצת תחת, ולפיכך נקרא 'באר שבע'. ולפיכך שם רגלי הסולם להתעלות מלמטה למעלה. ובית אל היה שם ענין אלהי, ולפיכך נקרא 'בית אל', וכמו שאמרו על בית אל שלא שלט שם מלאך המות, שמלאך [המוות] הוא בתחתונים, ואין להאריך בזה. ובית המקדש שכלול מהכל - הוא תחת אמצע הסולם. הנה התבאר לך דברים גדולים ועמוקים, והם דברים אמיתיים בצד עצמם:

ומכל מקום דברי ב"ר לא יסבול זה, כי כך שם המדרש (סט, ז); אמר ר' יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש, מאי טעמא "ויצא יעקב מבאר שבע ויחלום ויאמר מה נורא המקום הזה". ואמר ר' יהודה בר סימן הסולם הזה עומד בבית המקדש ושיפועו מגיע עד בית אל, טעמיה דר' יהודה "מה נורא המקום הזה - ויקרא שם המקום הזה בית אל", ולא אמרו שיהא הסולם הולך מן באר שבע עד בית אל, רק שנאמר שהתחלת הסולם הוא בבאר שבע וסופה בבית המקדש, או התחלה בבית המקדש וסופה בבית אל, והטעם כיון שהתחתונים נבדלים מן העליונים, אין ראוי שתהיה סולם אחת מן התחתונים לעליונים לגמרי, בעבור שלא ישתתפו, ולפיכך או שרגלי הסולם עומדים בבאר שבע וראש הסולם בבית המקדש כדעת ר' יוסי, ולדעת ר' יוסי ראה יעקב ההתעלות מן התחתונים עד בית המקדש שהוא המקום הכלול משתיהן, הוא רשות הגבוה, ויותר לא ראה. ולדעת ר' יהודה היו רגלי הסולם עומדים בבית המקדש שהוא המקום המשותף, וראש הסולם הוא בית אל, ורצה לומר שראה הכל עד תכלית מעלת מדריגות העליונים. אבל בדבר זה הכל שוים; שאין לתת הסולם מן באר שבע עד בית אל מטעם אשר התבאר למעלה, כי הם מתחלפים במדריגתם, ואין המדרגות משתתפים מתחברים יחד. ורש"י שפירש כי רגלי הסולם בבאר שבע ועובר על בית המקדש וראש הסולם בבית אל - דבר שאין הדעת נותן כן, כמו שנתבאר למעלה. ועוד כי ראוי שיהיה מקום בית המקדש מסויים, ואמצע הסולם אינו מסויים, לכן פירוש הנכון הוא דעת רבותינו ז"ל, וכמו שאמרנו למעלה:

וכלפי שאמרו רז"ל וכו'. פירוש מדברי רז"ל (חולין צא ע"ב) שאמרו 'צדיק זה בא וכו" שהיה יעקב במקום בית המקדש, ולא שהיה מכוון שפועה נגד בית המקדש בית אלהים, אלא שהוא עצמו היה במקום בית המקדש, שהרי אמרו 'צדיק זה בא לבית מלוני', שהוא בית המקדש:

ועוד וכו'. כלומר עוד קשה, שהרי אמרו רז"ל (פסחים פח.) כי יעקב קרא לירושלים 'בית אל', וזו לוז היא מה שקרא יעקב 'בית אל', כדכתיב (פסוק יט) "ואולם לוז שם העיר לראשונה", ומהיכן למדו רבותינו ז"ל כי קרא לירושלים 'בית אל', לכך 'אמר אני', והשתא יתורץ מה שאמרו רז"ל כי קרא לירושלים 'בית אל', היינו בשעת הקפיצה שהיה לשם ירושלים. וכן 'צדיק זה בא לבית מלוני' היינו בזמן הקפיצה, שהיה לשם ירושלים. והשתא גם כן יתורץ מה שקרא יעקב שם המקום "אין זה כי אם בית אלהים", היינו על מקום ששכב יעקב, שהיה במקום בית המקדש:

וקפצה לו הארץ. והקשה הרמב"ן למה לא קפצה לו הארץ אלא עד אחר שבא לבית אל, ולא קודם ביאתו לבית אל, ותירץ הרא"ם שהיה זה כדי שיתפלל בשני מקומות יחד, שהם שניהם חשובים; ירושלים ובית אל, ומה טוב ומה נעים שבתם יחד. ולי יראה דלא יתכן בענין אחר, כי איך יתכן כי תקפץ בית המקדש לאדמה טמאה בחוצה לארץ, לפיכך הוצרך לחזור עד בית אל שהוא מקום נכבד גם כן מאד, ושם בא בית המקדש. וקשה לי מי דחק רש"י לפרש דחזר עד בית אל, הוי ליה לפרש דקפצה לו הארץ עד בית אל, והוא בא בקפיצה עד בית אל, ושם בא בית המקדש לקראתו עד שם, והשתא היה מתורץ כל קושיות הרמב"ן, שהקשה למה תקפוץ לו הארץ אחר שחזר אל בית אל, ועוד הקשה דהרי משמע דהך קפיצה היתה כמו קפיצה של אליעזר עבד אברהם ואבישי בן צרויה שאמרו (סנהדרין צה.) שקפצה להם הארץ, לא שתבא בית המקדש אליו, ואם היה רש"י מפרש שקפצה לו הארץ עד שבא ברגע אחת לבית אל, אז לא הוי קשה מידי, דהרי היה קפיצה זו כמו שאר קפיצות, ואולי רש"י נדחק לזה מפני שהוקשה לו דאם קפצה לו הארץ לבא ברגע אחת - למה לא בא ברגע אחת לגמרי אל הר המוריה. בשלמא אם נפרש שבית המקדש בא לקראתו, לא היה בא רק עד בית אל ולא לחוץ לארץ, מפני שהיה אדמה טמאה. אבל לפירוש הרא"ם דפירש טעמיה דמילתא מפני שמה טוב ומה נעים להתפלל בשני מקומות כאחד, הוי מצי לפרש שפיר כך, שקפצה לו הארץ - שבא לבית אל, ושם בא לו הר המוריה גם כן, שיתפלל בשניהם כאחד. ומכל מקום לפרוש שני אתי שפיר, ולא קשיא מידי. אלא שכל זה הוא נראה בעיני רחוק הד קפיצה שבא לשם הר המוריה, כי הוי ליה לתלמודא לפרש דבר זה, אך הפירוש שנראה בענין זה כמו שאמרנו למעלה, כי קפצה לו הארץ עד בית אל, ושם בא בית המקדש לקראתו, כי בית המקדש ובית אל שניהם מקומות קדושות בארץ, והשתא יתורץ הכל:

וקפצה לו הארץ. וקשה ויעקב מתחילה כאשר היה שם למה לא היה מתפלל במקום שהתפללו אבותיו, ונראה שבדרך היה מתיירא מעשו שלא ירדוף אחריו, ולפיכך לא היה רוצה להתפלל שהיה טרוד ולא יוכל לכוין, וכשבא עד חרן אמר בוודאי אינו רודף אחרי עוד, שהרי עשו לא יהיה רודף אחרי יותר אלא כשיעור שיש לילך עד חרן, ולפיכך כשהגיע לחרן חזר להתפלל בבית המקדש:

דחילו שם דבר. ואינו לשון עבר לרבים שיהיה פירושו כמה היו יראים זה המקום. ומפני שהוקשה הוי"ו של 'דחילו' שהוא משמע לשון רבים, אמר כמו 'סוכלתנו' שהוא שם דבר. אבל הא ליכא למימר שהוא שם דבר לרבים, דהא בודאי אין לומר, דהא המקום לשון יחיד הוא. אבל אי איכא למימר לשון רבים - היינו שפירושו שבני אדם היו יראים את המקום הזה, ולשון עבר הוא, וזה אינו. ומה שפירש שהוא 'שם דבר' רצה לומר שם התואר למקום, ונקרא 'שם דבר' אף שם התואר, כיון שאינו פעל עבר. והרא"ם פירש שהוא שם דבר, ואינו נכון:

ומדרשו שבית המקדש וכו'. "וזה שער השמים" קאי על בית המקדש של מעלה, והכי קאמר - זה שבארץ "הוא בית אלהים", וזה שכנגדו הוא "שער השמים":

רש"י

לבית מלוני ויפטר בלא לינה, ועוד[81] אמרו יעקב קראה לירושלים בית אל וזו לוז היא ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן. אומר אני שנעקר הר המוריה ובא לכאן, וזהו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין (חולין צא ב), שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל, וזהו ויפגע במקום. [ואם תאמר וכשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם, איהו לא יהיב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו, ומן השמים יעכבוהו, איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה (חולין צא ב), וקרא מוכיח וילך חרנה, כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו, יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ[82]]:

וזה שער השמים - מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה. ומדרשו שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה[83]:

רמב"ן (המשך)

הנה בפירוש אומרים שכיון שעלה בלבו בחרן לחזור קפצה לו הארץ ופגע במקום שהתפללו בו אבותיו, לא שחזר לבית אל ולא שקפץ הר המוריה ובא לשם. ובבראשית רבה (נט יא) עוד עשו שניהם שוים בקפיצה, אמרו ויקם וילך אל ארם נהרים (לעיל כד י), בר יומו, ואבא היום אל העין, היום יצאתי והיום באתי. וביעקב דרשו (ב"ר סח ח) כן, וילך חרנה, רבנין אמרין בר יומו:

ומה טעם שיקפוץ הר המוריה ויבא עד בית אל אחר שטרח יעקב לחזור מחרן ועד בית אל מהלך כמה ימים. ועוד, כי בית אל איננו סוף גבול ארץ ישראל מפאת חרן, כי חרן ארץ קדם הוא.

רמב"ן

ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין, בגבול שבין בנימין ובין בני יוסף, נמצא סולם רגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע שפועו כנגד ירושלם:

ושאמרו רבותינו (חולין צא ב) צדיק זה בא לבית מלוני, ועוד אמרו (פסחים פח א) יעקב קראו בית אל, וזו לוז היא ולא ירושלם, ומהיכן למדו לומר כן, אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין (חולין צא ב) שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל, וזהו ויפגע במקום:

ואם תאמר, כשעבר יעקב אבינו על בית המקדש מדוע לא עכבוהו שם, איהו לא יהב דעתיה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו, ומן השמים יעכבוהו, איהו עד חרן אזל, כדאמרינן בפרק גיד הנשה (שם), וקרא מסייע לן וילך חרנה, כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ולא התפללתי בו, יהב דעתיה למהדר, וחזר עד בית אל, קפצה ליה ארעא עד בית אל. כל אלו דברי הרב:

ולא נראה לי כלל, שאין קפיצת הארץ שהזכירו ביעקב אלא כאותה שאמרו באליעזר עבד אברהם שבא ביום אחד לחרן, כמו שאמרו בסנהדרין (צה א) שלשה קפצה להם הארץ, אליעזר עבד אברהם, ויעקב אבינו, ואבישי בן צרויה. ופירשו אליעזר עבד אברהם, דכתיב (לעיל כד מב) ואבא היום אל העין, למימרא דההוא יומא נפק. יעקב, דכתיב ויפגע במקום. כי מטא לחרן אמר, אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו, כיון דהרהר בדעתיה למהדר קפצה ליה ארעא, מיד ויפגע במקום:

גור אריה

81 יישוב דברי חז"ל על ידי הקפיצה (על "בית אל וירושלים") **ועוד וכו'.** כלומר עוד קשה, שהרי אמרו רז"ל (פסחים פח.) כי יעקב קרא לירושלים 'בית אל', וזו לוז היא מה שקרא יעקב 'בית אל', כדכתיב (פסוק יט) "ואולם לוז שם העיר לראשונה", ומהיכן למדו רבותינו ז"ל כי קרא לירושלים 'בית אל', לכך 'אמר אני', והשתא יתורץ מה שאמרו רז"ל כי קרא לירושלים 'בית אל', היינו בשעת הקפיצה שהיה לשם ירושלים. וכן 'צדיק זה בא לבית מלוני' היינו בזמן הקפיצה, שהיה לשם ירושלים. והשתא גם כן יתורץ מה שקרא יעקב שם המקום "אין זה כי אם בית אלהים", היינו על מקום ששכב יעקב, שהיה במקום בית המקדש:

82 למה חזר יעקב עד בית אל (על "וקפצה לו הארץ") **וקפצה לו הארץ.** והקשה הרמב"ן למה לא קפצה לו הארץ אלא עד אחר שבא לבית אל, ולא קודם ביאתו לבית אל, ותירץ הרא"ם שהיה זה כדי שיתפלל בשני מקומות יחד, שהם שניהם חשובים; ירושלים ובית אל, ומה טוב ומה נעים שבתם יחד. ולי יראה דלא יתכן בענין אחר, כי איך יתכן כי תקפץ בית המקדש לאדמה טמאה בחוצה לארץ, לפיכך הוצרך לחזור עד בית אל שהוא מקום נכבד גם כן מאד, ושם בא בית המקדש. וקשה לי מי דחק רש"י לפרש דחזר עד בית אל, הוי ליה לפרש דקפצה לו הארץ עד בית אל, והוא בא בקפיצה עד בית אל, ושם בא בית המקדש לקראתו עד שם, והשתא היה מתורץ כל קושיות הרמב"ן, שהקשה למה תקפוץ לו הארץ אחר שחזר אל בית אל, ועוד הקשה דהרי משמע דהך קפיצה היתה כמו קפיצה של אליעזר עבד אברהם ואבישי בן צרויה שאמרו (סנהדרין צה.) שקפצה להם הארץ, לא שתבא בית המקדש אליו, ואם היה רש"י מפרש שקפצה לו הארץ עד שבא ברגע אחת לבית אל, אז לא הוי קשה מידי, דהרי היה קפיצה זו כמו שאר קפיצות, ואולי רש"י נדחק לזה מפני שהוקשה לו דאם קפצה לו הארץ לבא ברגע אחת - למה לא בא ברגע אחת לגמרי אל הר המוריה. בשלמא אם נפרש שבית המקדש בא לקראתו, לא היה בא רק עד בית אל ולא לחוץ לארץ, מפני שהיה אדמה טמאה. אבל לפירוש הרא"ם דפירש טעמיה דמילתא מפני שמה טוב ומה נעים להתפלל בשני מקומות כאחד, הוי מצי לפרש שפיר כך, שקפצה לו הארץ - שבא לבית אל, ושם בא לו הר המוריה גם כן, שיתפלל בשניהם כאחד. ומכל מקום לפרוש שני אתי שפיר, ולא קשיא מידי. אלא שכל זה הוא נראה בעיני רחוק הך קפיצה שבא לשם הר המוריה, כי הוי ליה לתלמודא לפרש דבר זה, אך הפירוש שנראה בענין זה כמו שאמרנו למעלה, כי קפצה לו הארץ עד בית אל, ושם בא בית המקדש לקראתו, כי בית המקדש ובית אל שניהם מקומות קדושות בארץ, והשתא יתורץ הכל:

וקפצה לו הארץ. וקשה ויעקב מתחילה כאשר היה שם למה לא היה מתפלל במקום שהתפללו אבותיו, ונראה שבדרך היה מתיירא מעשו שלא ירדוף אחריו, ולפיכך לא היה רוצה להתפלל שהיה טרוד ולא יוכל לכוין, וכשבא עד חרן אמר בוודאי אינו רודף אחרי עוד, שהרי עשו לא יהיה רודף אחרי יותר אלא כשיעור שיש לילך עד חרן, ולפיכך כשהגיע לחרן חזר להתפלל בבית המקדש:

83 "שער השמים" כנגד המקדש (על "בית המקדש של מעלה") **ומדרשו שבית המקדש וכו'.** "וזה שער השמים" קאי על בית המקדש של מעלה, והכי קאמר - זה שבארץ "הוא בית אלהים", וזה שכנגדו הוא "שער השמים":

רמב"ן

ועוד, שאין האמצעות נקרא שפוע הסולם. ועוד, מה טעם להיותו כנגד בית אל, והאמצע איננו מורה על דבר יותר מכולו:

אבל מדרשים הללו ענין אחר להם. אמרו שם בבראשית רבה (סח ה) אמר רבי הושעיה, כבר כתיב (לעיל כח ז) וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם, ומה תלמוד לומר ויצא יעקב מבאר שבע, אלא אמר, אבא בשעה שבקש לצאת לחוצה לארץ מהיכן הורשה לו, לא מבאר שבע, אף אני הריני הולך לבאר שבע, אם נותן לי רשות הריני יוצא ואם לאו איני יוצא, לפיכך הוצרך הכתוב לומר ויצא יעקב מבאר שבע:

וכוונת המדרש הזה כי הם סבורים שיעקב בחברון נתברך שהוא ארץ מגורי אביו, ולשם חזר אליו, שנאמר (להלן לה כז) ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק. ואם כן הכתוב שאמר ויצא יעקב מבאר שבע, כי כאשר צוהו אביו ללכת אל לבן הלך שם ליטול רשות, והוא המקום שלן בו וראה מראות אלהים ונתן לו הרשות לצאת, כמו שאמר ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת:

והסולם שראה, לדעת רבי יוסי בן זימרא ראה שרגליו בבאר שבע במקום אשר הוא שוכב שם, וסוף שיפועו שהוא ראש הסולם מגיע עד כנגד בית המקדש, נסמך בשמים בפתח שהמלאכים נכנסים ויוצאים בו, והשם הנכבד נצב עליו, ולכן ידע שבאר שבע הוא שער השמים טוב לתפלה, ובית המקדש בית אלהים. ובבקר נשא יעקב רגליו מבאר שבע וילך חרנה בן יומו, והיא קפיצת הדרך שלו. זהו דעת רבי יוסי בן זימרא שאמר בבראשית רבה (סט ז) הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש, שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע, ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה:

והאבן אשר שם מצבה לא במקום שכיבתו הקים אותם, שהרי באר שבע איננו בית אל, והוא בבית אל העמיד אותה ולשם חזר בשובו, שנאמר (להלן לה א) קום עלה בית אל ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך וגו', אבל הקים אותה כנגד השיפוע במקום שראש הסולם עומד שקרא אותו בית אלהים, והיא עיר לוז. ולדעתו של רבי יוסי בן זמרא לוז היא ירושלים שקראו בית אל. ואפשר שיהיה כן לפי המקראות שבספר יהושע. ובאמת שאיננו בית אל הסמוך לעי, כי כן שם העיר ההיא לראשונה בימי אברהם וקודם לכן:

ורבי יהודה ברבי סימון חלק שם (בב"ר סט ז) על רבי יוסי בן זימרא ואמר הסולם הזה עומד בבית המקדש, ושיפועו מגיע עד בית אל, מאי טעמיה, ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה וגו' ויקרא שם המקום ההוא בית אל. ודעת רבי יהודה ברבי סימון כי "ויפגע במקום" הוא הר המוריה. וילן שם כי בא השמש לו בלא עתו, שאמרו צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה, וראה הסולם רגליו במקום ההוא ושיפועו שהוא ראשו מגיע עד כנגד בית אל זה, והיא עיר לוז. ואמר כי זה המקום בית אלהים, ושיפוע הסולם שער השמים. והנה הר המוריה טוב לתפלה, וגם

רמב"ן (המשך)

בית אל מקום ראוי לעבוד שם האלהים והקים המצבה בבית אל, כי לדעת כולם כנגד השיפוע הקים אותה:

ויסכים דעתו של רבי יהודה ברבי סימון עם המדרש שבגמרא בפרק גיד הנשה (חולין צא ב) ובפרק חלק (סנהדרין צה ב) שיעקב יצא מבאר שבע והלך לחרן וכשנמלך לחזור ולהתפלל במקום שהתפללו אבותיו בהר המוריה, אז קפצה לו הארץ ויפגע מיד בהר המוריה. ושמא דעתם שקפצה לו בהליכה ובחזרה כדברי האומר (בב"ר סח ח) וילך חרנה בן יומו, ויפגע במקום מיד בפתע פתאום:

ומצאתי עוד מפורש בפרקי רבי אליעזר הגדול (פרק לה), אמר בן שבעים ושבע שנה היה יעקב בצאתו מבית אביו, והיתה הבאר מהלכת לפניו מבאר שבע ועד הר המוריה מהלך שני ימים, והגיע לשם בחצי היום וכו', אמר לו הקדוש ברוך הוא, יעקב, הלחם בצקלונך והבאר לפניך לאכול ולשתות ולשכב במקום הזה, אמר לפניו, רבון כל העולמים, עד עכשיו יש לשמש ירידות מעלות חמשים ואני שוכב במקום הזה, ובלא עתו בא השמש ממערב, והביט יעקב וראה את השמש בא במערב, וילן שם כי בא השמש, לקח יעקב שתים עשרה אבנים מאבני המזבח שנעקד עליו יצחק אביו ושם אותם מראשותיו, להודיעו שעתידין לעמוד ממנו שנים עשר שבטים. ונעשו כלן אבן אחת, להודיעו שכלן עתידים להיות גוי אחד בארץ, שנאמר (ש"ב ז כג) ומי כעמך ישראל גוי אחד:

השכים יעקב בבקר בפחד גדול ואמר ביתו של הקדוש ברוך הוא במקום הזה, שנאמר ויירא ויאמר מה נורא המקום, מכאן אתה למד שכל המתפלל בירושלם כאלו מתפלל לפני כסא הכבוד, ששער שמים הוא פתוח לשמוע תפלתן של ישראל, שנאמר וזה שער השמים. ושב יעקב ללקט האבנים ומצא אותן כלן אבן אחת, ושם אותה מצבה בתוך המקום, וירד לו שמן מן השמים ויצק עליה, שנאמר ויצוק שמן על ראשה. מה עשה הקדוש ברוך הוא, נטל רגל ימינו וטבע את האבן עד עמקי תהומות ועשה אותה סניף לארץ כאדם שהוא נותן סניף לכיפה, לפיכך נקראת אבן שתיה ששם הוא טבור הארץ, ומשם נפתחה הארץ, ועליה היכל ה' עומד, שנאמר והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים, ומשם נשא רגליו וכהרף עין בא לחרן, עד כאן:

והנה המדרשים כולם, אף על פי שיש ביניהם חלוף במקצת, אבל כלם מודים שקפיצת הארץ היתה ליעקב שהלך מהלך כמה ימים כהרף עין. ויתכן שכלם מודים זה לזה ובכל הליכותיו קפצה לו, בלכתו מבאר שבע לחרן, וברצותו לשוב להר המוריה, ובצאתו משם לחרן. ואין אחד מכל המדרשים שיאמר כדברי רש"י:

(כ) וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד
לִלְבֹּשׁ׃ (כא) וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְקֹוָק לִי לֵאלֹהִים׃ (כב) וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית
אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ׃ **פרק כט** (א) וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְּנֵי־קֶדֶם׃ (ב) וַיַּרְא וְהִנֵּה
בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי
הַבְּאֵר׃ (ג) וְנֶאֶסְפוּ־שָׁמָּה כָּל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת־הַצֹּאן וְהֵשִׁיבוּ אֶת־הָאֶבֶן עַל־פִּי
הַבְּאֵר לִמְקֹמָהּ׃ (ד) וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחַי מֵאַיִן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מֵחָרָן אֲנָחְנוּ׃ (ה) וַיֹּאמֶר לָהֶם הַיְדַעְתֶּם אֶת־לָבָן
בֶּן־נָחוֹר וַיֹּאמְרוּ יָדָעְנוּ׃ (ו) וַיֹּאמֶר לָהֶם הֲשָׁלוֹם לוֹ וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם־הַצֹּאן׃ (ז) וַיֹּאמֶר הֵן
עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא־עֵת הֵאָסֵף הַמִּקְנֶה הַשְׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ׃ (ח) וַיֹּאמְרוּ לֹא נוּכַל עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָּל־הָעֲדָרִים
וְגָלֲלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקֵינוּ הַצֹּאן׃ (ט) עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְרָחֵל בָּאָה עִם־הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ כִּי רֹעָה
הִוא׃ (י) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וְאֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיָּגֶל אֶת־הָאֶבֶן
מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ׃ (יא) וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַיִּשָּׂא אֶת־קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ (יב) וַיַּגֶּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי
אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי בֶן־רִבְקָה הוּא וַתָּרָץ וַתַּגֶּד לְאָבִיהָ׃

רש"י

כח:כ אם יהיה אלהים עמדי - אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיותה עמדי, כמו שאמר לי (פסוק טו) והנה אנכי עמך:[84]

כח:כב והיה ה' לי לאלהים - שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף, שלא ימצא פסול בזרעי, כמו שנאמר (פסוק טו) אשר דברתי לך, והבטחה זו הבטיח לאברהם, שנאמר (שם יז ז) להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך:

כט:יא ויבך - לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמוס לקבורה. דבר אחר לפי שבא בידים ריקניות, אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות, ואני אין בידי כלום. לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להורגו והשיגו, ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו. אמר לו מה אעשה לציווי של אבא, אמר לו יעקב טול מה שבידי, והעני חשוב כמת[85]:

כט:יב כי אחי אביה הוא - קרוב לאביה, כמו (לעיל יג ח) אנשים אחים אנחנו. ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות, ואם אדם כשר הוא, גם אני בן רבקה אחותו הכשרה:

רמב"ן

כח:כ "אם יהיה אלהים עמדי" – שמא יגרום החטא

אם יהיה אלהים עמדי - לשון רש"י, אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני. וטעם התנאי, שלא יגרום החטא. וכך אמרו בבראשית רבה (עו ב) רב הונא בשם ר' אחא, הנה אנכי עמך, וכתיב אם יהיה אלהים עמדי, אלא מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה:

ויתכן עוד על דרך הפשט שאין הספק בדבר, אבל בכל העתיד יאמר הכתוב כן, כמו עד אשר אם עשיתי, וכן ואם יהיה היובל לבני ישראל (במדבר לו ד), אם יבא העת שיהיה התנאי אז יתקיים המעשה, כלומר בבואו:

כט:ב הבאר ושלושת העדרים – כח ה' ביעקב ורמז למקדש

וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה - יאריך הכתוב בספור הזה להודיענו כי קווי ה' יחליפו כח, ויראתו תתן עוז, כי הנה יעקב אבינו בא מן הדרך והוא עיף, ויגל לבדו האבן אשר היו צריכים אליה כל הרועים, ושלשה עדרי צאן אשר להם רועים רבים ושומרים כלם רובצים עליה אינם יכולים להניעה כלל:

ולרבותינו בבראשית רבה (ע ח) גם בזה להם סוד רמז לעתיד, כי נזדמן לו ככה שנכנס בדרך הבאר, ולא נאספו כל העדרים רק

גור אריה

84 **שמא יגרום החטא** (על "אם ישמור לי הבטחות") **(כ) אם ישמור כו'.** שקשה הרי הבטיח אותו הקדוש ברוך הוא "והנה אנכי עמך וכו'" (פסוק טו), ולפיכך על כרחך צריך לפרש אם ישמור ההבטחה וכו', ומאחר שפירושו אם ישמור הבטחה הזאת שהיא "אנכי עמך" צריך לומר שהזכיר יעקב גם שאר הבטחות, דאם לא כן מאי שנא הבטחה הזאת, ולפיכך פירש רש"י כל אחד ואחד על שמירת הבטחה. ואל יקשה לך אחר שכבר הבטיח אותו הקדוש ברוך הוא אם כן מאי מספקא ליה, שיש לומר שהיה מתירא שמא יגרום החטא או נתמעט זכיותיו, כמו שאמר "קטונתי מכל החסדים", ולפיכך אמר שאם על כל פנים יקיים השם יתברך הבטחתו ולא יגרום החטא, ועל זה היה נודר (כ"ה בראי"ם):

85 **חיים מעצמו ולא מאחרים** (על "העני חשוב כמת") **(יא) והעני חשוב כמת.** לפי שאין לו חיות מצד עצמו, שכל החיים יש להם קיום מצד עצמם בלבד ואינם צריכים לזולתם, והעני אין לו חיות מצד עצמו רק מצד אחרים, לכך מצד עצמו הוא חשוב כמת. ולפיכך כתיב (ויקרא כה, לו) "וחי אחיך עמך",

(יג) וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ לָבָן אֶת־שֵׁמַע יַעֲקֹב בֶּן־אֲחֹתוֹ וַיָּרָץ לִקְרָאתוֹ וַיְחַבֵּק־לוֹ וַיְנַשֶּׁק־לוֹ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיְסַפֵּר לְלָבָן
אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ (יד) וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים׃ (טו) וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב
הֲכִי־אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם הַגִּידָה לִּי מַה־מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ׃ (טז) וּלְלָבָן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה לֵאָה וְשֵׁם הַקְּטַנָּה רָחֵל׃
(יז) וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת וְרָחֵל הָיְתָה יְפַת־תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה׃ (יח) וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים
בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה׃ (יט) וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ לָךְ מִתִּתִּי אֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר שְׁבָה עִמָּדִי׃ (כ) וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב
בְּרָחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ׃ (כא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן הָבָה אֶת־אִשְׁתִּי כִּי
מָלְאוּ יָמָי וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ׃ (כב) וַיֶּאֱסֹף לָבָן אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה׃ (כג) וַיְהִי בָעֶרֶב וַיִּקַּח אֶת־לֵאָה בִתּוֹ
וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ (כד) וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ אֶת־זilpָּה שִׁפְחָתוֹ לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה׃ (כה) וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה־הִוא
לֵאָה וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה רִמִּיתָנִי׃ (כו) וַיֹּאמֶר לָבָן לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן
בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצְּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה׃ (כז) מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד
שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ (כח) וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה׃ (כט) וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל
בִּתּוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה׃ (ל) וַיָּבֹא גַּם אֶל־רָחֵל וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים
אֲחֵרוֹת׃ (לא) וַיַּרְא יְקֹוָק כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה׃ (לב) וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ
רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה יְקֹוָק בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי אִישִׁי׃

רש"י

כט:יג וירץ לקראתו - כסבור ממון הוא טעון, שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים׃

ויחבק - כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו׃

וינשק לו - אמר שמא מרגליות הביא והם בפיו׃

ויספר ללבן - שלא בא אלא מתוך אונס אחיו, ושנטלו ממונו ממנו׃

כט:יז ועיני לאה רכות - שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן, הגדולה לגדול והקטנה לקטן׃

כט:יח ברחל בתך הקטנה - כל הסימנים הללו למה, לפי שיודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל, ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק, תלמוד לומר בתך, ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל, תלמוד לומר הקטנה ואף על פי כן לא הועיל לו שהרי רמהו׃

כט:כא מלאו ימי - שאמרה לי אמי. ועוד מלאו ימי, שהרי אני בן שמונים וארבע שנה ואימתי אעמיד שנים עשר שבטים, וזהו שאמר ואבואה אליה, והלא קל שבקלים אינו אומר כן, אלא להוליד תולדות אמר כן׃

רמב"ן

שלשה מהם, ובא בזמן שהאבן על פי הבאר והעדרים שומרים לה, וכל הענין המסופר כאן, להודיעו שיצליח בדרך הזה ויצא ממנו זרע זוכה לרמז הזה, כי הבאר ירמוז לבית המקדש, וג׳ עדרי צאן עולי שלשה רגלים, כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים, שמשם היו שואבין רוח הקדש, או שירמוז כי מציון תצא תורה (ישעיה ב ג) שנמשלה למים (ב״ק יז א), ודבר ה׳ מירושלם. ונאספו שמה כל העדרים, באים מלבא חמת עד נחל מצרים (מ״א ח סה). וגללו את האבן והשקו, שמשם היו שואבין רוח הקודש. והשיבו את האבן, מונח לרגל הבא׃

רש"י (המשך)

כט:כה ויהי בבקר והנה היא לאה - אבל בלילה לא היתה לאה, לפי שמסר יעקב לרחל סימנים, וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי, עמדה ומסרה לה אותן סימנים׃

כט:ל ויעבוד עמו עוד שבע שנים אחרות - הקישן לראשונות, מה ראשונות באמונה אף האחרונות באמונה, ואף על פי שברמאות בא עליו׃

גור אריה

שאחרים מחיים אותו. וזהו שאמר (משלי טו, כז) ״ושונא מתנות יחיה״, כי אחר שהוא שונא להיות חי מאחרים - אם כן יש לו חיות מעצמו, לפי שאינו מקבל החיות מאחרים. שאין ענין החיות רק החיות מעצמו, שלכך נקרא המעין שהוא נובע מעצמו ואין מקבל מאחר ״מעיין חיים״ (ר׳ שיה״ש ד, טו), מפני שהוא מעצמו נובע, וזהו החיים׃

(לג) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר כִּי־שָׁמַע יְקֹוָק כִּי־שְׂנוּאָה אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי גַּם־אֶת־זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן׃ (לד) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ לֵוִי׃ (לה) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת־יְקֹוָק עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת׃ **פרק ל** (א) וַתֵּרֶא רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הָבָה־לִּי בָנִים וְאִם־אַיִן מֵתָה אָנֹכִי׃ (ב) וַיִּחַר־אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר־מָנַע מִמֵּךְ פְּרִי־בָטֶן׃ (ג) וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה ב�ֹּא אֵלֶיהָ וְתֵלֶד עַל־בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַּם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה׃ (ד) וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב׃ (ה) וַתַּהַר בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן׃ (ו) וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִי אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי בֵּן עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן׃ (ז) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ (ח) וַתֹּאמֶר רָחֵל נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נִפְתַּלְתִּי עִם־אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי׃ (ט) וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי עָמְדָה מִלֶּדֶת וַתִּקַּח אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתָהּ וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב לְאִשָּׁה׃

רש"י

כט:לד הפעם ילוה אשי - לפי שהאמהות נביאות היו[86] ויודעות ששנים עשר שבטים יוצאים מיעקב וארבע נשים ישא, אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי, שהרי נטלתי כל חלקי בבנים׃

על כן - כל מי שנאמר בו על כן מרובה באוכלוסין, חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם׃

קרא שמו לוי - תמהתי שבכולם כתיב ותקרא, וזה כתב בו קרא, ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה ששלח הקדוש ברוך הוא גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו עשרים וארבע מתנות כהונה, ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי׃

כט:לה הפעם אודה - שנטלתי יותר מחלקי, מעתה יש לי להודות׃

ל:א ותקנא רחל באחותה - קנאה במעשיה הטובים, אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים׃

הבה לי - וכי כך עשה אביך לאמך, והלא התפלל עליה׃

מתה אנכי - מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת[87] ׃

ל:ב התחת אלהים אנכי - וכי במקומו אני׃

אשר מנע ממך - את אמרת שאעשה כאבא, אני איני כאבא, אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים, ממך מנע ולא ממני׃

ל:ו דנני אלהים - דנני וחייבני וזכני׃

ל:ח נפתולי אלהים - מנחם בן סרוק פירשו במחברת (במדבר יט טו) צמיד פתיל, חבורים, מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים. ואני מפרשו לשון (דברים לב ה) עקש ופתלתול,

רמב"ן

ל:א "הבה לי בנים" – טענת רחל ותגובת יעקב

הבה לי בנים - אמרו המפרשים (רש"י, וראב"ע) שתתפלל עלי. ואם אין מתה אנכי - לשון רש"י שמי שאין לו בנים חשוב כמת, והוא מדרש רבותינו (ב"ר עא ו). ואני תמה, אם כן למה חרה אפו ולמה אמר התחת אלהים אנכי, ושומע אל צדיקים ה'. ומה שאמר, אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים, ממך מנע ממני לא מנע, וכי הצדיקים אינן מתפללים בעד אחרים, והנה אליהו ואלישע התפללו בעד נשים נכריות (מ"א יז כא, ושם ב ד טז). ונראה שבשביל זה תפסוהו רבותינו, אמרו בבראשית רבה (עא ז) אמר לו הקדוש ברוך הוא כך עונין את המעיקות, חייך שבניך עתידין לעמוד לפני בנה׃

ועל דרך הפשט אמרה רחל ליעקב שיתן לה בנים, ובאמת דעתה לאמר שיתפלל עליה, אבל שיתפלל עליה עד שיתן לה בנים על כל פנים, ואם אין שתמית עצמה בצער. דברה שלא כהוגן בקנאתה, וחשבה כי באהבתו אותה יתענה יעקב וילבש שק ואפר ויתפלל עד שיהיו לה בנים שלא תמות בצערה. ויחר אף יעקב - שאין תפלת הצדיקים בידם שתשמע ותענה על כל פנים. ובעבור שדברה דרך געגועי הנשים האהובות להפחידו במיתתה חרה אפו, ולכך אמר לה שאינו במקום אלהים שיפקוד העקרות על כל פנים, ואיננו חושש בדבר, כי ממנה נמנע פרי הבטן ולא ממנו, וזה ליסר אותה ולהכלימה. והנה הצדקת בראותה שלא תוכל להסמך על תפלת יעקב, שבה להתפלל על עצמה, אל שומע צעקה, וזהו וישמע אליה אלהים (להלן פסוק כב)׃

גור אריה

86 **מדוע אינן במנין הנביאות** (על "האמהות נביאות היו") **(לד) לפי שהאמהות נביאות היו.** ובפרק קמא דמגילה (יד.) דחשיב ז' נביאות ולא חשיב לאה ורחל (קושית הרא"ם), התם לא חשיב רק אותם שנבואתם מפורש בכתוב, שהרי שרה נקראת "יסכה" (לעיל יא, כט) שהיתה סוכה ברוח הקודש (רש"י שם), ועוד נאמר (לעיל כא, יב) "כל אשר תאמר לך שרה שמע בקולה", ומזה למדנו (מגילה יד.) שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות, אבל נבואת רחל ולאה לא נכתב בתורה. ואף על גב דמוכרח לומר מכח דקדוק הכתוב שהיו נביאות, מכל מקום אין הכתוב מדבר בנביאות שלהם, שאין הכתוב מדבר רק שקראה שמו לוי, אבל אין הכתוב מדבר בנבואתם. אבל כל הנביאות הכתוב מדבר בנבואתם. והכי נמי מתרץ התם על מ"ח נביאים שעמדו לישראל כי האי גוונא׃

87 **חיים כמקור נובע ללא הפסק** (על "מי שאין לו בנים חשוב כמת") **שחשוב כמת.** ונראה הטעם כי החיים אין להם הפסק כמו "באר מים חיים" (שיה"ש ד, טו), שנקרא "באר מים חיים" מפני כי המקור הזה תמיד נובע, והמיתה היא העדר הדבר והפסקו. ולפיכך מי שאין לו בנים - שיש הפסק לתולדתו - נקרא

(י) וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה לְיַעֲקֹב בֵּן׃ (יא) וַתֹּאמֶר לֵאָה בגד בָּא גָּד וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גָּד׃ (יב) וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת
לֵאָה בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ (יג) וַתֹּאמֶר לֵאָה בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אָשֵׁר׃ (יד) וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי
קְצִיר־חִטִּים וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה וַיָּבֵא אֹתָם אֶל־לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל־לֵאָה תְּנִי־נָא לִי מִדּוּדָאֵי בְּנֵךְ׃ (טו)
וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת־אִישִׁי וְלָקַחַת גַּם אֶת־דּוּדָאֵי בְּנִי וַתֹּאמֶר רָחֵל לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דּוּדָאֵי
בְנֵךְ׃ (טז) וַיָּבֹא יַעֲקֹב מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךְ בְּדוּדָאֵי בְּנִי
וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא׃ (יז) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל־לֵאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן חֲמִישִׁי׃ (יח) וַתֹּאמֶר לֵאָה נָתַן
אֱלֹהִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשָּׂשכָר׃ (יט) וַתַּהַר עוֹד לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן־שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב׃ (כ)
וַתֹּאמֶר לֵאָה זְבָדַנִי אֱלֹהִים| אֹתִי זֶבֶד טוֹב הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה בָנִים וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן׃
(כא) וְאַחַר יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ דִּינָה׃ (כב) וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ׃
(כג) וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־חֶרְפָּתִי׃ (כד) וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְקֹוָק לִי בֵּן אַחֵר׃

רש״י

נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי׃

גם יכלתי - הסכים על ידי. ואונקלוס תרגם לשון תפילה, כמו נפתולי אלהים, נתפללתי בקשות החביבות לפניו, נתקבלתי ונעתרתי כאחותי׃

נפתלתי - נתקבלה תפלתי. ומדרש אגדה יש רבים בלשון נוטריקון׃

ל:י ותלד זלפה - בכולן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מכולן ותינוקת בשנים ואין הריון ניכר בה, וכדי לרמות ליעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה, שכך מנהג ליתן שפחה גדולה לגדולה וקטנה לקטנה׃

ל:יא בא גד - בא מזל טוב, כמו (שבת סז ב) גד גדי וסנוק לא, ודומה לו (ישעיה סה יא) העורכים לגד שלחן. ומדרש אגדה שנולדצ מהול, כמו (דניאל ד כ) גדו אילנא, ולא ידעתי על מה נכתבה תיבה אחת. דבר אחר למה נקראת תיבה אחת בגד, כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי, כאיש שבגד באשת נעורים׃

ל:טו לכן ישכב עמך הלילה - שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך. ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה להקבר עמו׃

ל:יז וישמע אלהים אל לאה - שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים׃

ל:כ זבד טוב - כתרגומו׃

יזבלני - לשון (מלכים א׳ ח יג) בית זבול הירבירייריא״ה בלע״ז [לינה] ביתא מדור. מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו׃

רמב״ן

ואולי נתקן על דעת רבותינו, כי יעקב אי אפשר שלא נתפלל על אשתו האהובה כי עקרה היא, אלא שלא נתקבלה תפלתו, ובאה עתה רחל להתעולל עליו לאמר שיתן לה בנים על כל פנים בתפלתו כי לא נופל הוא מאביו שעשה כן, ויחר אפו ואמר לה כי הדבר ביד אלהים ולא בידו, ואביו נשמעה תפלתו שהוא צדיק, ועתיד להיות לו זרע, אבל היא נמנע ממנה פרי בטן. ונכון הוא׃

רש״י (המשך)

ל:כא דינה - פירשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות, והתפללה עליו ונהפך לנקבה׃

ל:כב ויזכר אלהים את רחל - זכר לה שמסרה סימניה לאחותה, ושהיתה מצירה שלא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים, ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים. הוא שייסד הפייטה (קרובות דר״ה שחרית) האדמון כבט שלא חלה, צבה לקחתה לו ונתבהלה׃

ל:כג אסף - הכניסה במקום שלא תראהו וכן (ישעיה ד א) אסף חרפתנו, (שמות ט יט) ולא יאסף הביתה, (יואל ד טו) אספו נגהם, (ישעיה ס כ) וירחך לא יאסף, לא יטמן׃

חרפתי - שהייתי לחרפה שאני עקרה, והיו אומרים עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע. ומדרש אגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה, משיש לה בן תולה בו. מי שבר כלי זה, בנך, מי אכל תאנים אלו, בנך׃

ל:כד יוסף ה׳ לי בן אחר - יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים, אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני, לכך לא נתפללה אלא על בן אחר׃

גור אריה

מת, ולא נקרא חיים אלא מי שהוא כמו באר שנקרא חיים, שתמיד הולך ונובע, וכן מי שיש לו תולדות פרה ורבה ויש לו מקור נובע - בזה נקרא חיים, אבל מי שיש לו הפסק הוא כמו מת׃

(כה) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל־מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי׃ (כו) תְּנָה אֶת־נָשַׁי
וְאֶת־יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֶן וְאֵלֵכָה כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ׃ (כז) וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם־נָא
מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְקֹוָק בִּגְלָלֶךָ׃ (כח) וַיֹּאמֶר נָקְבָה שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה׃ (כט) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַתָּה
יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עָבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי׃ (ל) כִּי מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְקֹוָק אֹתְךָ
לְרַגְלִי וְעַתָּה מָתַי אֶעֱשֶׂה גַם־אָנֹכִי לְבֵיתִי׃ (לא) וַיֹּאמֶר מָה אֶתֶּן־לָךְ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה אִם־תַּעֲשֶׂה־
לִי הַדָּבָר הַזֶּה אָשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר׃ (לב) אֶעֱבֹר בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר מִשָּׁם כָּל־שֶׂה| נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־שֶׂה־
חוּם בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים וְהָיָה שְׂכָרִי׃ (לג) וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל
אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי׃ (לד) וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ׃ (לה) וַיָּסַר בַּיּוֹם
הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים הֶעָקֻדִּים וְהַטְלַאִים וְאֵת כָּל־הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְלָאֹת כֹּל אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים
וַיִּתֵּן בְּיַד־בָּנָיו׃ (לו) וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה אֶת־צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרֹת׃ (לז) וַיִּקַּח־לוֹ יַעֲקֹב
מַקַּל לִבְנֶה לַח וְלוּז וְעַרְמוֹן וַיְפַצֵּל בָּהֶן פְּצָלוֹת לְבָנוֹת מַחְשֹׂף הַלְּבָנֹת אֲשֶׁר עַל־הַמַּקְלוֹת׃ (לח) וַיַּצֵּג אֶת־הַמַּקְלוֹת
אֲשֶׁר פִּצֵּל בָּרָהָטִים בְּשִׁקַּתוֹת הַמָּיִם אֲשֶׁר תָּבֹאן הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת לְנֹכַח הַצֹּאן וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן לִשְׁתּוֹת׃ (לט) וַיֶּחֱמוּ
הַצֹּאן אֶל־הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְן הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּטְלֻאִים׃ (מ) וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־עָקֹד
וְכָל־חוּם בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת־לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־צֹאן לָבָן׃ (מא) וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם
יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרָהָטִים לְיַחֲמֵנָּה בַּמַּקְלוֹת׃ (מב) וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים וְהָיָה הָעֲטֻפִים לְלָבָן
וְהַקְשֻׁרִים לְיַעֲקֹב׃ (מג) וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי־לוֹ צֹאן רַבּוֹת וּשְׁפָחוֹת וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃ פרק לא (א)
וַיִּשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי בְנֵי־לָבָן לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֲשֶׁר לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עָשָׂה אֵת כָּל־הַכָּבֹד הַזֶּה׃ (ב)
וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת־פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ (ג) וַיֹּאמֶר יְקֹוָק אֶל־יַעֲקֹב שׁוּב אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ
וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ׃

רש״י

ל:כה כאשר ילדה רחל את יוסף - משנולד שטנו של עשו, שנאמר (עובדיה א יח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש, אש בלא להבה אינו שולט למרחוק, משנולד יוסף בטח יעקב בהקב״ה ורצה לשוב׃

לא:ג שוב אל ארץ אבותיך - ושם אהיה עמך, אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך׃

(ד) וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ׃ (ה) וַיֹּאמֶר לָהֶן רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־פְּנֵי אֲבִיכֶן כִּי־אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמֹל שִׁלְשֹׁם וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי׃ (ו) וְאַתֵּנָה יְדַעְתֶּן כִּי בְּכָל־כֹּחִי עָבַדְתִּי אֶת־אֲבִיכֶן׃ (ז) וַאֲבִיכֶן הֵתַל בִּי וְהֶחֱלֵף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי׃ (ח) אִם־כֹּה יֹאמַר נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים׃ (ט) וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת־מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי׃ (י) וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא בַּחֲלוֹם וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים׃ (יא) וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וָאֹמַר הִנֵּנִי׃ (יב) וַיֹּאמֶר שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל־הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים כִּי רָאִיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר לָבָן עֹשֶׂה לָךְ׃ (יג) אָנֹכִי הָאֵל בֵּית־אֵל אֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ שָּׁם מַצֵּבָה אֲשֶׁר נָדַרְתָּ לִּי שָׁם נֶדֶר עַתָּה קוּם צֵא מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מוֹלַדְתֶּךָ׃ (יד) וַתַּעַן רָחֵל וְלֵאָה וַתֹּאמַרְנָה לוֹ הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ׃ (טו) הֲלוֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרֵנוּ וַיֹּאכַל גַּם־אָכוֹל אֶת־כַּסְפֵּנוּ׃ (טז) כִּי כָל־הָעֹשֶׁר אֲשֶׁר הִצִּיל אֱלֹהִים מֵאָבִינוּ לָנוּ הוּא וּלְבָנֵינוּ וְעַתָּה כֹּל אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים אֵלֶיךָ עֲשֵׂה׃ (יז) וַיָּקָם יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא אֶת־בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו עַל־הַגְּמַלִּים׃ (יח) וַיִּנְהַג אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר רָכָשׁ מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם לָבוֹא אֶל־יִצְחָק אָבִיו אַרְצָה כְּנָעַן׃ (יט) וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת־הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ׃ (כ) וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי עַל־בְּלִי הַגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא׃ (כא) וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־פָּנָיו הַר הַגִּלְעָד׃ (כב) וַיַּגֶּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב׃ (כג) וַיִּקַּח אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד׃ (כד) וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ (כה) וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד׃ (כו) וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לִבָּבִי וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב׃ (כז) לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר׃

רש"י

לא:ד ויקרא לרחל וללאה - לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עיקר הבית, שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן, ואף בניה של לאה מודים בדבר, שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים (רות ד יא) כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם וגו', הקדימו רחל ללאה׃

לא:יז את בניו ואת נשיו - הקדים זכרים לנקבות, ועשו הקדים נקבות לזכרים,[88] שנאמר (לקמן לו ו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו'׃

לא:כד מטוב ועד רע - כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים׃

לא:כז ותגנב אתי - גנבת את דעתי׃

גור אריה

88 **יעקב ועשו – מה עיקר ומה טפל** (על "הקדים זכרים לנקבות") **(יז) עשו הקדים כו'.** וטעם הדבר כי עשו היו לו נשיו עיקר, כי נשאן לשם זנות, ולכך היה מקדים נשיו קודם בניו, דנשיו היו עיקר דעתו, רק כי הבנים יצאו ממנו בסבת תאות נשיו. אבל יעקב לא נשא נשיו רק בשביל להעמיד תולדות י"ב שבטים (רש"י לעיל כט, כא), ובניו היו גורמים לישא אשה, לכך בניו קודמים, שהם הסבה לנשיו. ועשו - הנשים הם סבה לבניו, כדלעיל. ועוד כי תולדות יעקב - השם יתברך היה חפץ בהם קודם שנבראו, והם היו גורמים שישא יעקב נשיו כדי שיולדו אלו הבנים, לפיכך ראוי להקדים הבנים ואחר כך הנשים. אבל עשו מפני שנשא נשים - הוליד תולדות מהם, ולפיכך מקדים הנשים לתולדות. ובמשה דכתיב (ר' שמות ד, כ) "וירכב אשתו ובניו על החמור" דמקדים אשתו תחילה, התם בניו קטנים היו, שהיו צריכין לאמן, ואי אפשר להם בלא אם, לכך מקדים הכתוב אשתו תחילה. אך קשה מהא דכתיב בפרשת וישלח (ר' להלן

(כח) וְלָא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה הִסְכַּלְתָּ עָשׂוֹ׃ (כט) יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ
אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ (ל) וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ
לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־אֱלֹהָי׃ (לא) וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל אֶת־בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי׃ (לב) עִם אֲשֶׁר
תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה נֶגֶד אַחֵינוּ הַכֶּר־לְךָ מָה עִמָּדִי וְקַח־לָךְ וְלֹא־יָדַע יַעֲקֹב כִּי רָחֵל גְּנָבַתַם׃ (לג) וַיָּבֹא לָבָן
בְּאֹהֶל יַעֲקֹב וּבְאֹהֶל לֵאָה וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהֹת וְלֹא מָצָא וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה וַיָּבֹא בְּאֹהֶל רָחֵל׃ (לד) וְרָחֵל לָקְחָה
אֶת־הַתְּרָפִים וַתְּשִׂמֵם בְּכַר הַגָּמָל וַתֵּשֶׁב עֲלֵיהֶם וַיְמַשֵּׁשׁ לָבָן אֶת־כָּל־הָאֹהֶל וְלֹא מָצָא׃ (לה) וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ אַל־
יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי לוֹא אוּכַל מִפָּנֶיךָ כִּי דֶרֶךְ נָשִׁים לִי וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת־הַתְּרָפִים׃ (לו) וַיִּחַר לְיַעֲקֹב
וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן מַה־פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי׃ (לז) כִּי־מִשַּׁשְׁתָּ אֶת־כָּל־כֵּלַי מַה־מָּצָאתָ
מִכֹּל כְּלֵי־בֵיתֶךָ שִׂים כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ׃ (לח) זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא
שִׁכֵּלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי׃ (לט) טְרֵפָה לֹא־הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְּשֶׁנָּה גְּנֻבְתִּי יוֹם וּגְנֻבְתִּי
לָיְלָה׃ (מ) הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי׃ (מא) זֶה־לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ עֲבַדְתִּיךָ
אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ וַתַּחֲלֵף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים׃ (מב) לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי עַתָּה רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי אֶת־עָנְיִי וְאֶת־יְגִיעַ כַּפַּי רָאָה אֱלֹהִים וַיּוֹכַח אָמֶשׁ׃ (מג) וַיַּעַן
לָבָן וַיֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הַבָּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי וְכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לִי־הוּא וְלִבְנֹתַי מֶה־אֶעֱשֶׂה
לָאֵלֶּה הַיּוֹם אוֹ לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלָדוּ׃ (מד) וְעַתָּה לְכָה נִכְרְתָה בְרִית אֲנִי וָאָתָּה וְהָיָה לְעֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ (מה) וַיִּקַּח
יַעֲקֹב אֶבֶן וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה׃ (מו) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לִקְטוּ אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ־גָל וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל־הַגָּל׃ (מז)
וַיִּקְרָא־לוֹ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ גַּלְעֵד׃ (מח) וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ
גַּלְעֵד׃ (מט) וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף יְקֹוָק בֵּינִי וּבֵינֶךָ כִּי נִסָּתֵר אִישׁ מֵרֵעֵהוּ׃ (נ) אִם־תְּעַנֶּה אֶת־בְּנֹתַי וְאִם־תִּקַּח
נָשִׁים עַל־בְּנֹתַי אֵין אִישׁ עִמָּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃

רש״י

לא:לב לא יחיה - ומאותה קללה מתה[89] רחל בדרך׃

לא:לג באהל יעקב - הוא אהל רחל, שהיה יעקב תדיר אצלה, וכן הוא אומר (להלן מו יט) בני רחל אשת יעקב, ובכולן לא נאמר אשת יעקב׃

ויבא באהל רחל - כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחלת קודם שחיפש באהל האמהות. וכל כך למה, לפי שהיה מכיר בה שהיא משמשנית׃

לא:מב ופחד יצחק - לא רצה לומר אלהי יצחק, שאין הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על הצדיקים בחייהם, ואף על פי שאמר לו

רש״י (המשך)

בצאתו מבאר שבע (לעיל כח יג) אני ה׳ אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק, בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת, יעקב נתיירא לומר אלהי ואמר ופחד׃

גור אריה

לב, כב) ״ויקח יעקב את נשיו ואת אחד עשר ילדיו״ אם כן מקדים ״נשיו״ אצל ״ילדיו״, ויראה דאין זה קשיא, כי הכתוב מספר שם איך העביר אותם הנחל, ודרך להקדים תמיד דבר שלא היה כל כך טורח אליו להעביר את הנחל, ובניו קטנים יותר טורח מנשים, לכך מקדים הנשים תחלה. אמנם נראה לי דאין חלוק זה רק כשהוא מדבר שהביא בניו אל ארץ שמתיישב שם, כי האשה היא ישוב העולם, גם הבנים הם ישוב העולם. וביעקב מקדים הבנים שהם קודמים, ובעשו הנשים - לטעם שנתבאר למעלה, אבל כשאינו מדבר רק שהעביר אותם הנחל - לא שייך חלוק זה כלל׃

89 **קללת צדיק מתקיימת** (על ״ומאותה קללה מתה״) **(לב) ומאותה קללה מתה וכו׳.** דאם לא כן היכן מקויים קללת צדיק, דאין לפרש ״לא יחיה״ אלא תומת בידים, הוי ליה למכתב ׳את אשר תמצא אלהיך יומת׳, מה ״לא יחיה״, אלא קללה היא זאת. ומה שאמר ״לא יחיה״ ולא אמר ״ימות׳, משום דהוי

(נא) וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הִנֵּה֩ הַגֶּל הַזֶּ֨ה וְהִנֵּ֜ה הַמַּצֵּבָ֗ה אֲשֶׁ֤ר יָרִ֙יתִי֙ בֵּינִ֣י וּבֵינֶ֔ךָ׃ (נב) עֵ֤ד הַגֶּל֙ הַזֶּ֔ה וְעֵדָ֖ה הַמַּצֵּבָ֑ה אִם־ אָנִי֙ לֹא־אֶעֱבָ֣ר אֵלֶ֔יךָ אֶת־הַגֶּ֥ל הַזֶּ֖ה וְאִם־אַתָּ֣ה לֹא־ תַעֲבֹ֣ר אֵלַ֗י אֶת־הַגֶּ֤ל הַזֶּה֙ וְאֶת־הַמַּצֵּבָ֣ה הַזֹּ֔את לְרָעָ֖ה׃ (נג) אֱלֹהֵ֣י אַבְרָהָ֗ם וֵאלֹהֵי֙ נָח֣וֹר יִשְׁפְּט֔וּ בֵּינֵ֖ינוּ אֱלֹהֵ֣י אֲבִיהֶ֑ם וַיִּשָּׁבַ֥ע יַעֲקֹ֖ב בְּפַ֥חַד אָבִ֖יו יִצְחָֽק׃ (נד) וַיִּזְבַּ֥ח יַעֲקֹ֖ב זֶ֣בַח בָּהָ֑ר וַיִּקְרָ֥א לְאֶחָ֛יו לֶאֱכָל־לֶ֖חֶם וַיֹּאכְל֣וּ לֶ֔חֶם וַיָּלִ֖ינוּ בָּהָֽר׃ **פרק לב** (א) וַיַּשְׁכֵּ֤ם לָבָן֙ בַּבֹּ֔קֶר וַיְנַשֵּׁ֖ק לְבָנָ֑יו וְלִבְנוֹתָ֔יו וַיְבָ֥רֶךְ אֹתָ֖ם וַיֵּ֣לֶךְ וַיָּ֥שָׁב לָבָ֖ן לִמְקֹמֽוֹ׃ (ב) וְיַעֲקֹ֖ב הָלַ֣ךְ לְדַרְכּ֑וֹ וַיִּפְגְּעוּ־בֹ֖ו מַלְאֲכֵ֥י אֱלֹהִֽים׃ (ג) וַיֹּ֥אמֶר יַעֲקֹ֛ב כַּאֲשֶׁ֥ר רָאָ֖ם מַחֲנֵ֣ה אֱלֹהִ֑ים זֶ֔ה וַיִּקְרָ֛א שֵׁ֥ם־הַמָּק֖וֹם הַה֥וּא מַחֲנָֽיִם׃ {פ}

רש"י

לב:ב ויפגעו בו מלאכי אלהים - מלאכים של ארץ ישראל[90] באו לקראתו ללוותו לארץ:

גור אריה

לשון נקיה יותר שלא להזכיר מיתה. והשתא איך נתקיים הקללה של יעקב, לפיכך אומר דמאותה קללה מתה בדרך. ואבן עזרא הקשה על דברי חכמים (ב"ר עד, ד) כי אם מאותה קללה מתה, מי המית אשת פנחס, כלתו של עלי, שמתה בהקשותה ללדת (ש"א ד, יט), ודברי הבאי הן אלו, כי אינה דומה רחל, שהיא אחת מן האמהות (ברכות טז ע"ב), והכתוב מדבר בצדקתה דכתיב בקרא (לעיל ל, כב) "ויזכר אלהים את רחל", ואיך יספר הכתוב מיתתה בדרך בלידתה, ואיך לא תהיה נשמרת מן הרע. ומשלימות התורה שתהיה שלימה, וכאשר נכתב בתורה "ויזכר אלהים את רחל" שזכרה לטובה, ומיד יהיה נזכר הפך זה - שמתה בלידתה, ולכך הוצרך להיות נזכר הסיבה בתורה, ומצאו חכמים מה שאמר יעקב "לא יחיה", ואם ברכת יצחק חשובה שעל כל פנים היא באה, איך לא נחשבת קללת יעקב בחור שבאבות:

90 שמירה ליעקב בדרכו לארץ (על "מלאכים של ארץ ישראל") **(ב) מלאכי אלהים מלאכים של ארץ ישראל וכו'.** מפורש כך בבראשית רבה (עד, יז) ובתנחומא (וישלח, ג). והקשה הרמב"ן על זה דאיך באו המלאכים נגדו והוא רחוק מארץ ישראל, דהרי לא כתיב שבא לארץ כנען עד שכם, דכתיב (להלן לג, יח) "ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען", ולפי דעתי אין זה שום קושיא, דכיון דהיה הולך ובא לארץ ישראל - באו המלאכים של ארץ ישראל לקראתו לשמור אותו, דכיון דצורך ארץ ישראל הוא, והוא הולך לארץ ישראל, הדין נותן שיהיו לו שומרים מלאכי ארץ ישראל, לכל הפחות השמירה דבר שהוא תולה בהליכה, שלא יהיה לו מונע לבא לארץ ישראל, וזה מוטל על מלאכי ארץ ישראל, ומלאכי חוצה לארץ לשמור אותו שלא יגיע לו נזק אחר. ואין להקשות דאם כן מיד שיצא מבית לבן היה ראוי להיות באים כנגדו, דאין זה קשיא, דכיון דלא היה פטור מלבן עד שהקב"ה בא אל לבן ואמר לו "השמר לך" (לעיל לא, כד), ועדיין לא היה זה, לא נקרא שהיה הולך לארצו, כי שמא יהיה לו מניעה מלבן שלא יניח אותו לבא אל הארץ, עד שבא הקדוש ברוך הוא אליו ואמר לו "השמר לך" ויצא בשלום מן לבן ללכת אל הארץ - אז היה נקרא שבא לארץ, ואז באו מלאכי ארץ ישראל לקראתו, ולא קשיא מידי:

והשתא יתורץ נמי מה שקרא שם המקום "מחנים" (פסוק ב) על שם שתי מחנות, והרי בבוא (ו) מחנה אחת של ארץ - הסתלקה של חוצה לארץ, ועוד דלעיל אמרנו (כח, יג, אות יט) שאין מלכות נוגעת בחבירתה (יומא לח ע"ב), ומשום כך היו עולים המלאכים תחלה שליווהו עד כאן, וירדו מלאכים אחרים, וכאן היו שניהם ביחד, אלא דכאן שלא היה בארץ, אלא הולך לארץ, הוצרכו לו שניהם. ואין זה כל כך ראיה, כי למעלה היה הקדוש ברוך הוא נצב עליו לשמרו (רש"י לעיל כח, יג) - שם עלו תחלה, שהרי לא יהיה בלא שמירה, אבל כאן אם היו עולים תחלה יהיה יעקב בלא שמירה:

ולא קשיא גם כן דלמה לא באו לקראתו גם כן מלאכים של חוצה לארץ מיד שיצא מבאר שבע (לעיל כח, י), דכאן כשהיה בא לארץ דהוא יותר מעולה מחוצה לארץ (כלים פ"א מ"ו) - היו המלאכים באים לקראתו להעלותו אל הארץ, אבל כשיצא מארץ לחוצה לארץ לא היה יוצא בשביל חוצה לארץ רק מפני הכרח, לא יתכן שיבואו לקראתו מלאכים של חוצה לארץ כלל, כי דיה לצרה בשעתה (ברכות ט ע"ב), ולמה יבואו לקראתו מלאכי חוצה לארץ:

אך קשיא מה שפירש למעלה (רש"י לעיל כח, יב) כי "עולים ויורדים" כי מלאכים של ארץ היו עולים וכו', והרי עדיין לא יצא מן הארץ, כי אין בית אל סוף הארץ, ונראה לומר כי רש"י סובר כיון דהכל מעלים לירושלים ואין הכל מוציאין, כדאמרינן בכתובות בפרק בתרא, ועכשיו יצא יעקב מהר המוריה שהוא ירושלים, הרי כאילו יצא לגמרי, דגם זה יציאה מקרי, דהא ירושלים יותר קדוש מן שאר הארץ (כלים פ"א מ"ח), הרי התחיל לצאת, ומכיון דהתחיל לצאת עלו מלאכים של הארץ, דקדושת הארץ הוא ירושלים, והוא יצא ממנה. והוא יזכינו להעלותינו שמה, ולראות בבניינה ובתפארתה: